

KIRILGANLIK, YAŞLILIK VE AFET: HAK TEMELLİ YAKLAŞIM ETRAFINDA BİR TARTIŞMA

Doç. Dr. Mehmet DURUEL¹
Dr. IŐıl AVŐAR ARIK²

ÖZET

Ontolojik güvene bir tehdit olan afetler sebep oldukları risk ve tehlikeler bakımından önemli toplumsal fenomenler olarak karıőımıza çıkmaktadır. Afetler bir toplumda hali hazırda var olan eşitsizlikleri, ayrımcılığı ve sosyal kırılğanlıkları derinleŐtirebilmekte veya daha görünür hale getirebilmektedir. Kırılğan gruplar olarak isimlendirilen engelliler, yaşlılar, çocuklar, kadınlar, mülteciler gibi bazı sosyal gruplar ise afetlerden daha fazla ve orantısız Şekilde etkilenmektedir. Afetlerdeki ayrımcılık ve hak ihlalleri ise genellikle kadınlar ve toplumsal cinsiyet konusu etrafında tartıŐılmıŐ, konuya yaşlılar aÇısından yaklaşan çalışmalar sadece Covid-19 salgını ile sınırlı kalmıştır. Çalışma, afetler sırasında ve sonrasında yaşlılara yönelik olarak ortaya çıkan ayrımcılık türlerini ve hak ihlallerini hak temelli bakış aÇısıyla eleŐtirel bir aÇıdan yeniden ele almaktadır. Çalışma ayrıca ekonomik, fiziksel ve sosyal kırılğanlıkların ayrımcılığı katmerlediğini ve afet dönemlerinde bu durumun insan haklarıyla çeliştiği yönleri tartıŐmaktadır. Son olarak ise afetlerde yaşa dayalı ayrımcılığı önlemek adına politika önerilerinde bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Afet, İnsan Hakları, Yaşlılık, Ayrımcılık, Kırılğanlık.

VULNERABILITY, AGING AND DISASTER: A DISCUSSION AROUND THE RIGHTS-BASED APPROACH

Assoc. Prof. Mehmet DURUEL
Dr. Isil AVŐAR ARIK

ABSTRACT

As a threat to ontological trust, disasters are important social phenomena in terms of the risks and dangers they cause. Disasters can deepen or make more visible inequalities, discrimination and social vulnerabilities that already exist in a society. Some social groups such as the disabled, the elderly, children, women, refugees, etc., which are called vulnerable groups, are more and disproportionately affected by disasters. Discrimination and rights violations in disasters have generally been discussed around women and gender, and studies approaching the issue from the perspective of the elderly have been limited to the Covid-19 pandemic. This study critically re-examines the types of discrimination and rights violations against the elderly during and after disasters from a rights-based perspective. The study also discusses the ways in which economic, physical and social vulnerabilities exacerbate discrimination and contradict human rights in times of disasters. Finally, it makes policy recommendations to prevent age-based discrimination in disasters.

Keywords: Disaster, Human Rights, Aging, Discrimination, Vulnerability.

¹ Hatay Mustafa Kemal Ün., ORCID ID: 0009-0000-6549-1777, duruel@mku.edu.tr

² ORCID ID: 0000-0002-3974-693X, avsarasil@gmail.com

AraŐtırma Makalesi/Research Article, GeliŐ Tarihi/Received: 11/07/2023–Kabul Tarihi/Accepted: 25/07/2023

1. GİRİŞ

Eşitlik ve özgürlük ilkesine dayanan insan hakları, bir kimsenin sadece insan olmasından dolayı doğuştan itibaren sahip olduğu hak ve özgürlükleri ifade etmektedir. İnsan hakları perspektifi, afetlere maruz kalan insanların korunmasını ve insan onuruna saygı gösterilmesini vurgular. Ayrımcılık, şiddet, istismar veya sömürü gibi insan hakları ihlalleri afet durumlarında artabilir. Bu nedenle, afet yönetimi ve yardım faaliyetleri, insan hakları normlarına uygun bir şekilde yürütülmeli ve herkesin eşit bir şekilde yardım almasını sağlamalıdır.

Ulusal ve uluslararası düzeyde, insan hakları hukuku ve insancıl hukuk, afetlere yanıt veren kuruluşlar ve ekipler için temel bir çerçeve sağlar. Bu hukuki çerçeve, afetler sırasında insan haklarının korunmasını, afetzedelere yardım edilmesini ve toplumların daha dirençli ve hazırlıklı hale gelmesini hedefler.

İnsan hakları, toplumsal kırılmalıklar ve afetler arasında birbirini etkileyen ve tetikleyen bir ilişki ağı vardır. Bu ilişki ağında afetler kırılmalıklar daha fazla görünür kılan fenomenlerdir. Burada ifade edilmek istenen afetlerin toplumsal kırılmalıklara ve hak ihlallerine sebep olduğu değildir. Afetler doğrudan hak ihlallerine sebep olmazlar, ancak daha önce var olan toplumsal eşitsizlikleri ve buna bağlı oluşan kırılmalıklar daha fazla görünür hale getirebilirler. Bununla birlikte belli gruplara karşı bazı ayrımcı pratikler de tırmanışa geçebilir. Bu durum ise insan hakları ihlalleri ile sonuçlanabilir. Bunun en somut örneği Covid-19 pandemisi ile bir baş etme stratejisi olarak uygulanan yaşlılara yönelik uygulama ve davranışlarda görülmüştür. Yaşlıları koruma amacıyla olduğu belirtilen bazı politika ve kısıtlamalar, yaşlıların pandemiye *günah keçisi* ilan edilmesiyle sonuçlanmış ve yaş ayrımcılığı küresel anlamda tırmanışa geçmiştir. Çünkü sosyolojik olarak toplumlar afet, kriz, çöküş, anomi gibi durumlarda kendilerine bir günah keçisi bulma eğilimde olurlar. Bir afet olarak değerlendirilen pandemi döneminde olduğu gibi, deprem, sel, vb. doğal afetler söz konusu olduğunda da aynı şey geçerlidir. Bu nedenle hak temelli yaklaşım, afetlerde artış gösteren ayrımcı pratiklerin önüne geçmek ve bunların farkına varmak için önemli bir perspektif sunmaktadır.

Afetlerde insan hakları boyutu kırılmal gruplar arasında genellikle kadın ve toplumsal cinsiyet etrafında çalışılmış (bkz. Düger ve Yaman, 2022; Fisher, 2010), konuya yaşlılar açısından yaklaşan çalışmalar ise sadece pandemi süreci (bkz. McGrath, 2020; Vervaecke ve Meisner, 2021; Previtali vd., 2020) ile kısıtlı kalmıştır. Oysaki yapılan çalışmalar doğal afetlerde en kırılmal gruplardan bir tanesinin yaşlılar olduğunu göstermektedir (Akçakaya ve Him, 2020; Brockie ve Miller, 2017; Campbell, 2019; Davey ve Neale, 2013). Bu kırılmalığın temel sebepleri arasında yaşlılığın fiziksel ve somut özelliklerinin olduğu, fakat bunlardan da ziyade ekonomik, sosyal ve politik olmak üzere toplumsal faktörlerin etkili olduğu görülmektedir. Eldeki bu çalışma afetlerde kırılmal bir grup olarak yaşlı yetişkinlerin karşılaştığı ayrımcılık ve hak ihlallerini ulusal ve uluslararası boyutta sistematik literatür taraması ile tartışmaya açmaktadır.

2. İNSAN HAKLARI VE AFETLER

İnsan hakları ve afetler arasında güçlü bir ilişki vardır. Afetler, insan haklarını ciddi şekilde etkileyebilir ve bu hakların korunması ve kurtarma çabaları afet durumunda önemli hale gelir. İnsan hakları, afetlere maruz kalan insanların yaşam hakkı, sağlık hakkı, barınma hakkı, gıda ve su hakkı gibi temel haklarını güvence altına alır.

Afetler, insan haklarına yönelik önemli tehditler oluşturabilir. İnsan hakları, afetler sırasında maruz kalan insanların temel haklarını korumak için kritik bir öneme sahiptir. Afetler, yaşam hakkını doğrudan tehdit edebilir. İnsan hakları, afetzedelerin can güvenliğini sağlamayı, acil yardım ve tıbbi müdahale gibi temel ihtiyaçları karşılamayı amaçlar. Afetzedelere adil ve insanca muamele edilmesi önemlidir. Ayrımcılık, ırkçılık, cinsiyet eşitsizliği veya diğer ayrımcı uygulamalar, afetzedelerin insan haklarının ihlal edilmesine yol açabilir. Afetler sırasında insan onuruna saygı gösterilmesi gerekmektedir. Afetzedelerin mahremiyeti ve kişisel güvenliği korunmalı, insanlık dışı veya aşağılayıcı muameleye maruz kalmamaları sağlanmalıdır. Afetler sonucunda evsiz kalan insanlar için barınma hakkı önemlidir. Hükümetler ve ilgili kuruluşlar, afetzedelere geçici barınma imkanı sağlamalı ve kalıcı konut ihtiyaçlarını karşılamak için çabalarını yoğunlaştırmalıdır. Afetler, eğitim hakkını olumsuz etkileyebilir. Çocukların eğitimine devam etmeleri ve afet sonrası normal yaşamlarına dönmeleri için uygun ortamların sağlanması önemlidir. Afetzedelerin insani yardım almasını sağlamak, temel bir insan hakkıdır. İnsan hakları normları, insani yardımın ulaşılabilir, tarafsız ve etkili bir şekilde dağıtılmasını gerektirir. Afetlerde insan haklarının korunması ve önlenmesi için hükümetler, sivil toplum örgütleri, uluslararası kuruluşlar ve toplumun tüm kesimleri arasında işbirliği ve koordinasyon önemlidir. İnsan hakları perspektifi, afet yönetimi ve yardım faaliyetlerinin etkili bir şekilde yürütülmesine ve afetzedelerin korunmasına katkıda bulunur.

Afet durumunda, hükümetler ve uluslararası toplum, insan haklarının korunması için önlemler almalı ve afetzedelere yardım etmek için çabaları yoğunlaştırmalıdır. Bu çabalar, acil yardım, barınma, sağlık hizmetleri, temiz su ve sanitasyon gibi temel ihtiyaçların karşılanmasını içermelidir. Ayrıca, afetzedelerin psikososyal destek, eğitim ve istihdam gibi uzun vadeli ihtiyaçları da göz önünde bulundurulmalıdır.

3. AFETLERDE HAK İHLALLERİ VE TOPLUMSAL KIRILGANLIKLAR

Kırılğanlık, sosyal bilimlerde ilk olarak doğal afetler ve yoksulluk bağlamında ele alınmıştır. 1990'larda iklim değişikliği başta olmak üzere, doğal afetlerle ilgili çalışmalarda, insanların çevrelerinde meydana gelen değişimleri nasıl karşıladığına dair kırılğanlık paradigmasına odaklanılmıştır (Janssen ve Ostrom, 2006). Çünkü toplumsal kırılğanlıklar ile afetlerden etkilenme durumu arasında bir bağ kurulmaktadır. Toplumsal kırılğanlıkların temel sebepleri ise ne afetlerden ne de bireylerin somut fiziksel özelliklerinden kaynaklanır. Kırılğanlık toplumda var olan sosyal, ekonomik, kültürel veya politik nedenlerden kaynaklanmaktadır.

Afetler, toplumsal kırılmalıkları artırabilir ve hak ihlallerine zemin oluşturabilir. Afetler, zaten yoksulluk içinde yaşayan toplumların daha da kırılmalık hale gelmesine yol açabilir. Eşitsizlikler, gelir dağılımı adaletsizlikleri ve erişim sorunları, afetzedeler arasında adaletsiz bir etkilenme ve yardıma erişim sağlama sürecine yol açabilir.

Bazı topluluklar, etnik veya dini azınlıklar, göçmenler, engelliler, kadınlar ve çocuklar gibi gruplar afetlerde daha fazla risk altındadır. Sosyal dışlanma, bu grupların afetlerde korunmasız duruma gelmesine ve hak ihlallerine maruz kalmasına yol açabilir. Afetler, insanların korunmasız hale geldiği, hukuki sistemlerin zayıfladığı ve toplumsal düzenin bozulduğu ortamları yaratabilir. Bu durum, şiddet, cinsel istismar, insan kaçakçılığı, sömürü ve diğer insan hakları ihlallerinin artmasına neden olabilir.

Büyük ölçekli afetler, insanların evlerini terk etmelerine, yerinden edilmelerine ve göç etmelerine neden olabilir. Göç ve yerinden edilme süreçlerinde, insan haklarına saygı gösterilmesi, insanların güvenli bir şekilde yerleştirilmesi ve temel ihtiyaçlarının karşılanması önemlidir. Afet durumunda, hukuki sistemler ve mekanizmalar genellikle zayıflar veya etkilenir. Bu, insanların haklarının korunmasında zorluklar yaratabilir ve hak ihlallerini artırabilir. Afetler ise kırılmalıkları artırdığı gibi, ayrımcı pratiklerin de artmasına ve hak ihlallerinin ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir. Bu nedenle toplumsal kırılmalık ile afetlerdeki hak ihlalleri arasında bir ilişkiden söz edilebilir. Ayrıca, doğal afetler ile insan hakları birbiri ile yakından ilişkilidir. Çünkü afet zamanlarında beliren yaşam koşulları başta yaşam hakkı ve barınma hakkı olmak üzere, sağlık hakkına erişim, güvenlik hakkı, vb. gibi en temel insan haklarını sekteye uğratabilir (Düger ve Yaman, 2022).

Bireylerin beslenme, su, barınma gibi temel yaşam ihtiyaçlarını karşılamalarını zorlaştırmakla birlikte, yaşam, sağlık, mülkiyet hakkı gibi insan haklarını olumsuz etkileyebilen doğal afetler (Da Costa, 2014:63), aynı zamanda farklı toplulukları farklı oranlarda etkilemektedirler. Çünkü kaynaklara ve imkanlara ulaşmada herkes eşit fırsatlara sahip değildir (Wisner vd., 2004: 6). Bu etkilenme durumu afet öncesi hazırlık yapmaya elverişli kaynaklara ve bilgiye sahip olmaktan başlayarak, afetten sonraki iyileşme ve normale dönme süreçlerine kadar etkili olur. Yapılan çalışmalar afetlere karşı hazırbulunuşluğun ve dirençliliğin sosyal kırılmalıklarla ilişkili olduğunu göstermektedir (Gökalp Yılmaz, 2021). Söz gelimi, afete eğilimi olan bölgelerde yaşam koşullarının ve ekonomik durumun afete hazırlık yapmaya elverişli olması afetten etkilenme derecesinde belirleyici bir faktör olarak karşımıza çıkacaktır. Diğer yandan eğitim fırsatlarına erişme, iyi bir eğitim almış olma, afete karşı bilinçlilik durumunu etkileyen bir başka faktördür. Çakı ve arkadaşlarının (2019) da belirttiği gibi, afet sonrası kırılmalıkların azaltılmasında hazırbulunuşluk ve farkındalık çok önemlidir.

Tüm bunların yanı sıra afetlerde bazı gruplar toplumsal olarak ayrımcılığa maruz kalabilmektedir. İnsan haklarının afetlerle kesiştiği noktaların en temelinde ise ayrımcılık yapmama ilkesi vardır. Uluslararası hukuk en temelde ayrımcılık amacı gütmeyen eylemleri içerir, fakat yine de afetlerde belli gruplara karşı ayrımcılığın yapıldığı durumlarla karşılaşmaktadır (Carmalt ve Dale, 2012). Bu gruplar ise genellikle toplumsal olarak kırılğan gruplardır ve bunlardan bir tanesi de yaşlılardır. Yaşlılar biyolojik, psikolojik ve yaşlanma ile ilgili sosyal değişmelerden kaynaklı olarak afetlerde diğer sosyal gruplara kıyasla daha kırılğan ve incinebilirdir (Bayraktar ve Dalyılmaz, 2018) ve afetlerden orantısız şekilde etkilenmektedirler.

Afetlerde hak ihlalleriyle mücadele etmek için, afet planlaması, hazırlık ve müdahale süreçlerinde insan hakları perspektifinin entegre edilmesi önemlidir. Koruyucu tedbirlerin alınması, kırılğan grupların ihtiyaçlarının önceliklendirilmesi, ayrımcılığın önlenmesi ve adil bir yardım dağıtımının sağlanması bu süreçte önemli adımlardır. Ayrıca, hukuki koruma mekanizmalarının güçlendirilmesi ve afetzedelere erişilebilir hukuki yardım sunulması da önemlidir.

4. AFETLERDE YAŞLI KIRILGANLIĞI VE HAK İHLALLERİ

Yaşlılar afetlerden en fazla etkilenen kırılğan gruplar arasında yer aldıklarından yaşa yönelik ayrımcı pratikler ve hak ihlalleri böyle dönemlerde daha görünür olmaktadır. Yaşlılar yaşa bağlı fiziksel ve bilişsel faktörler ile mevcut sosyal ve kültürel faktörlerin etkisi nedeniyle olumsuz etkilere karşı daha kırılğandır. Dünya sağlık örgütü (DSÖ) de 2008 yılında doğal afetlerdeki artışa ve bu afetlerin yaşlıları orantısız şekilde etkilediğine dikkat çekmiştir (Tuohy vd., 2014: 297). Somut ve istatistiki veriler bu durumu daha net bir şekilde ortaya koymaktadır: New Orlenons'ta 2005 yılında meydana gelen Katrina Kasırga'ndaki ölümlerin %70'ini 60 yaş ve üzerindeki kişiler oluşturmaktadır (Benson, 2007). 1995 yılında Japonya/ Kobe'de gerçekleşen depremde zarar görenlerin ve kayıpların %50'si; ölümlerin ise %90'ı 60 yaş ve üzerindeki kişilerden oluşmaktadır. Bir başka afet olarak Paris'te 2003'teki sıcak havalarda en yüksek ölüm oranı 70 yaş ve üzerindeki kişilerden, 2004 yılındaki Endonezya'da gerçekleşen Aceh Tsunamisi'nde ise ölümlerin % 22.6'sı 60 yaş ve üzerindeki bireyler oluşturmuştur (Tuohy, 2014: 297; Powell, 2009: 202). Tüm bu örnekler afetlerdeki ölümlerin yaşa bağlı olarak nasıl orantısız bir dağılım sergilediğini göstermektedir. Katrina Kasırgası'ndaki yaşlıların ölüm oranlarındaki bu orantısızlığın yaşlıların kırılğanlık düzeyleri ve yaşanan hak ihlalleriyle ilgili olduğu söylenebilir. Çünkü, örneğin, Adams ve arkadaşları (2011) yaşlı nüfustaki bu orantısız ölüm oranlarını tahliye imkânlarının eksikliği, tahliyeyi zorlaştıracak sakatlıklar gibi fiziksel zorluklar, klinik hizmetlerde eksiklikler, ilaç hizmetlerinin kesintiye uğraması, yüksek düzeyde yoksulluk ve sosyal izolasyon gibi sebeplere bağlamışlardır.

Afetlerdeki bu orantısızlık ve kırılğanlık yalnızca yaşlılığın somut ve fiziki özelliklerinden kaynaklanmamaktadır. Bununla birlikte, yaşlıların ekonomik durumu, toplumsal konumu ve sosyal politikadaki yeri de bu orantısız etkilenmeyi yönlendirmektedir.

DSÖ'nün de belirttiği gibi, toplumdaki olumsuz yargılar yaşlılara yönelik politikaların geliştirilme şeklini ve yaşlıların sağlıklı yaşlanmayı deneyimlemek için sahip oldukları fırsatları etkilemektedir (DSÖ, 2022). Bu nedenle toplumsal kırılma yaşlıların afetlerde hak ihlalleri ile karşılaşmaya yönelik riskleri artırmaktadır. Afetler bağlamında yaşlıların kırılma türleri üç kategoride ele alınabilir. Bunlar fiziksel ve ruhsal kırılma, ekonomik kırılma ve politik bağlamı da içine alan sosyal kırılmalardır. Aşağıda her biri daha detaylı olarak tartışılmaktadır.

4.1. Fiziksel ve Ruhsal Kırılma

Yaşlıların afetlerde karşılaşacağı bireysel kırılmalar arasında hareket etme kapasitesinde veya duyu organlarının işlevlerini yerine getirme hızındaki azalma gibi faktörler yer almaktadır (Ngo, 2012: 451). Aynı zamanda fiziksel kırılma ile ruhsal sağlık arasında da ilişki olduğu görülmüştür (Evans, 2010: 67). Buna göre, yaşlıların afetlerden sonraki ruhsal durumlarına odaklanan çalışmalar afetin yaşlıların ruh sağlığı üzerinde kısa dönem ve uzun dönem olmak üzere iki farklı etki yarattığını ortaya çıkarmıştır. Buna göre kısa dönemde ruhsal bozukluklar artarken, uzun dönemde yaşlılar diğer yaş gruplarına oranla daha çabuk iyileşme göstermektedir (Adams vd., 2011; Brockie ve Miller, 2017; Phraknoi, vd., 2023). Afetlerden sonra yaşlıların ruhsal kırılmalarını artıran bir diğer faktör de sosyal ilişki ağlarıdır. Bilimsel çalışmalar da düşük mortalite (ölümlülük oranı) ile sosyal ağlar arasında bir ilişki olduğunu göstermektedir (Litwin ve Shovitz- Ezra, 2006: 739). Buna göre afetlerden sonra yakın çevre ile iletişimde kalmak ruhsal açıdan yaşlıları olumlu etkilemektedir (Campbell, 2016: 7). Bununla birlikte afet sonrası tahliyeler ve geçici barınma koşulları da yine yaşlıların ruhsal kırılmalarını artıran önemli faktörler arasındadır. Çünkü çadır kentler veya konteynerlar gibi geçici barınma merkezlerinde kalmak zorunda olan yaşlıların giderek sosyal ilişkilerinin zayıfladığı, bunun da yalnızlık ve depresyona yol açtığı görülmüştür (Masuno ve Ohtsuki, 2016'dan akt. Gagne, 2020: 716).

Yaşlıların fiziksel kırılmalarının afet sonrası hak kayıplarına sebep olduğuna dair pek çok ampirik çalışma mevcuttur. Her ne kadar bu çalışmalar konuyu direkt olarak insan hakları bağlamında çalışmamış olsa da, ortaya çıkan sonuçlar gerçekten çok ciddi hak kayıplarının olduğunu göstermektedir. Örneğin, bu çalışmalardan biri, kronik hastalıkların afetlerde daha fazla kötüleştiğini ve en az bir kronik hastalığa sahip yaşlıların afetlerde daha kırılma hâle geldiğini göstermektedir (Evans, 2010). Çünkü benzer başka bir çalışma göstermiştir ki, afetlerden sonra kronik hastalıklara sahip olan ve bu hastalıkların tedavisi için ilaç kullanan yaşlıların ilaç temini zorlaşmıştır. Özellikle diyabet gibi kronik hastalıkların ilaçlarının üç gün içerisinde alınmaması durumu ciddi sağlık sorunları doğurmaktadır (Benson, 2007: 2). Japonya'da gerçekleşen Northridge depreminden hemen sonra ise kardiyak nedenlere bağlı ölümlerin beş kat arttığı belirtilmiştir (Ngo, 2001: 84).

Konuyla ilgili çalışmalar yalnızca bununla sınırlı değildir. Bir başka örnek olarak, 2004 yılında Hint Okyanusu'nda gerçekleşen tsunamide 130 bin kişinin yaşamını yitirdiği bilinmektedir. Bu afette hayatta kalma olasılığı oransal olarak en az olan gruplar ise yaşlılar, kadınlar ve çocuklar olmuştur.

Frankenberg ve arkadaşları (2011) bu durumun en temel sebebinin sosyal veya ekonomik değil, fiziksel kırılmalık olduğunu belirtmişlerdir. Fakat bununla birlikte yönetim ve organizasyondaki beceriksizlik de önemli rol oynamıştır. Buna göre tsunamide görevli arama ve kurtartma ekipleri yaşlıları barınak ve kamplara ulaştırırken onların fiziksel olarak kısıtlı hareket kabiliyetini hesaba katamamışlardır. Yaşlılar kamplara ve sığınaklara ulaşmakta zorluk çekmiş, ulaşanlardan ise engelli olanlar tekerlekli sandalyeye erişememe gibi zorluklarla karşılaşmışlardır (Ngo, 2012: 448). Yaşlıların barınaklara tahliye edildiği yerlerde, fiziksel engeller, rampa ve korkuluk eksikliğinden kaynaklanan tehlikeler ve zorluklar, erişilemeyen tuvaletler, kötü yataklar, aşırı sıcaklıklar, aşırı gürültü ve aile desteklerinden ayrılma çok sayıda sorun yaratmaktadır. Barınaklarda ihtiyaca cevap verememe nedeniyle sağlık hizmetlerinin sürekliliğinin olmaması, ilaç, tıbbi ekipman ve psikolojik destek eksikliği ve kronik hastalıkların yönetimi ile ilgili eğitim eksikliği yaşlılar için daha büyük sorunlara zemin hazırlamaktadır. Öte yandan yemeklerin yaşlıların diyetlerine uygun olamaması veya yiyecek sıralarında yaşlıların zorluk çekmesi de durumu güçleştirebilmektedir (Powell, 2009: 205). Bu nedenle afetten etkilenen yaşlı yetişkinlerin fiziksel sağlıklarına ilişkin önemli ve değişen ihtiyaçlarının olduğu hesaba katılmalı, burada özellikle sağlık hakkına erişim ön planda tutulmalıdır.

4.2. Ekonomik Kırılmalık

Ekonomik yetersizlik ve yoksulluk tüm yaş grupları için afetler öncesinde ve sonrasında önemli bir risk faktörüdür. Çünkü yoksulluk ve ekonomik kırılmalıklar afete dayanıklı olmayan konut ve çevrelerde yaşama, afet öncesinde hazırlık yapamama ve afet sonrasında meydana gelen maddi kayıpların yerine konamaması veya sağlık ihtiyaçlarının giderilememesi gibi sonuçlar doğurmaktadır. Tüm yaş gruplarında olabileceği gibi, afetler yaşlılar için de ekonomik gelir kaynaklarında bir değişime veya küçülmeye sebep olabilir. Evans'ın (2010: 65) da belirttiği gibi, ekonomik sıkıntılar yaşayan yaşlılar ise kısıtlı mali kaynaklarını bu tür ihtiyaçlarını gidermek için kullanamayabilir veya kullanmak istemeyebilir, böylece herhangi bir felaket olayının etkilerine karşı savunmasızlığı daha da artırabilir. Yapılan bazı çalışmalarda afetten maddi olarak etkilenen yaşlıların bu kayıplarını telafi etmek için çalışma hayatına geri dönmek istedikleri, ancak toplumsal olarak yaşlıların iş yaşamından çekilmesi gerektiğine dair olumsuz tutumlardan dolayı çalışma hakkından dışlandıkları görülmüştür (Duggan vd., 2010: 73). Deprem sonrası yaşlılarla yapılan bir başka çalışmada, depremin yaşlıların sosyo-ekonomik durumunu değişime uğrattığı ve depremden sonra daha olumsuz bir konuma geriledikleri görülmüştür (Ardalan vd., 2010: 267). Başka bir çalışmada, Katrina Kasırgası'ndan en kırılmalık grubun düşük sosyo-ekonomik sınıftaki yaşlılar olduğu ve bu grubun fiziksel kaynaklara ulaşmada oldukça zor durumda oldukları da görülmüştür (Durant, 2011; Kun, 2013).

Yaşlılık dönemi emeklilik döneminin başlangıcına tekabül etmektedir. Emeklilik dönemi ile birlikte yaşlının gelirindeki azalma ekonomik anlamda belli bir daralmaya sebep olmaktadır. Yetersiz gelen emeklilik maaşlarıyla beraber yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi, yaşlıların çoğu zaman iş yaşamına dâhil olamaması veya iş yaşamından dışlanması yaşlıların yoksulluk veya diğer bir deyişle ekonomik kırılmalık ile yüzleşmelerine sebep olmaktadır.

Yalçın ve Özdemir Ocaklı'nın (2021: 177) da belirttiği gibi, bunlara ilaveten evrensel emeklilik politikalarındaki eksiklikler ve sosyal yardımların yeterli gelmemesi yaşlı yoksulluğunun daha da derinleşmesine ve yaygınlaşmasına sebep olmaktadır. Böylece politik ve toplumsal anlamdaki bu ayrımcılık yaşlıları ekonomik olarak daha kırılgan bir hale getirmektedir. Ekonomik kırılganlık ise afetlerin etkilerinde kritik bir belirleyici olarak görülmekte (Noy ve Yonson, 2016) ve özellikle deprem gibi afetlerde sosyo-ekonomik yıkımlar ön plana çıkmaktadır (Aykutalp, 2019).

Sosyo-ekonomik durum yalnızca afet sonrasında değil, aynı zamanda afete hazırlık sürecinde de etkilidir. İyi bir afet hazırlığı, olası afetlerden en az zararla kurtulmayı sağlayacaktır. Yaşlılık ve afete hazırlık süreci ele alındığında katmerli bir kırılganlığın olduğu görülmektedir. Buna göre tüm yaş grupları arasında yaşlıların afete karşı en hazırlıksız grubu oluşturduğu (Brown and Frahm, 2016: 354; Campbell, 2016: 4) ve sosyo-ekonomik olarak alt sınıfta olan yaşlı yetişkinlerin de üst sınıfta olanlara göre afete karşı daha az hazırlıklı olduğu (Cox ve Kim, 2018) ortaya çıkmıştır. Yani denilebilir ki, yoksul kesimi oluşturan yaşlılar afete karşı en hazırlıksız grubu oluşturmaktadır. Ekonomik yetersizlik aynı zamanda sağlıkla da ilişkidir. Ekonomik durumu daha iyi olan yaşlıların olmayanlara göre sağlık durumunun daha iyi seviyelerde olduğu bilinmektedir. Ekonomik açıdan daha alt seviyede olan yaşlıların sağlıklarında afet sonrası karşılaşılabileceği olumsuzluklar onları daha da kırılgan hale getirebilir veya marjinalize edebilir (Chan, Hung ve Chan, 2017: 4).

4.3. Sosyal Kırılganlık

Afetler öncesinde var olan sosyal faktörler her yaş grubunu olduğu gibi yaşlıları da etkilemektedir. Bu nedenle afetten etkilenme durumu sadece fiziksel çevre veya kişisel özelliklerle açıklanamaz. Campbell'in (2019: 84) de ifade ettiği gibi, kırılganlık ve dezavantajlılık bir toplumda sosyal, ekonomik ve politik faktörlerin etkisiyle üretilir. Buna göre bazı gruplar afetlerde daha kırılgan olarak karşımıza çıkar. Yaşlı yetişkinlerle yapılan araştırmalar, afetin sonuçlarının sosyal etkilerle nasıl ilişkili olduğunu göstermektedir (Tuohy vd., 2014: 298).

Yaşlıların afet sonrası ihtiyaçları ile sağlanan sosyal destek arasındaki ilişki sosyal kalıplar, algılar ve yaşlılara karşı önyargıların karşılıklı etkileşiminden etkilenmektedir. Bu etkileşimin nasıl ortaya çıkacağı da kültüre ve sosyal normlara göre değişmektedir (Ngo, 2012: 451). Yaşlıların toplumsal konumu genellikle olumsuzdur ve onlar aileleri veya yakınları tarafından yardıma muhtaç kişiler olarak algılanmaktadır. Bundan dolayı yaşlıların afet sırasında ve sonrasında topluma yapacağı katkılar göz ardı edilmektedir ve onlar sadece yardım alan pasif insanlar olarak değerlendirilmektedirler (Powell vd., 2009: 205). Yaşlıların aile içindeki konumları, toplumlarındaki sosyo-ekonomik statüleri ve kültürel olarak konumları yaşlıların afetler sırasındaki acil yardımları algılama ve bunlara tepki verme biçimlerini güçlü bir şekilde etkilemektedir. İran'ın Bam kentinde 2003 yılında gerçekleşen depremden sonra yaşlılarla yaptıkları araştırmadan elde ettikleri bu sonuçla araştırmacılar yardım alan yaşlıların haysiyetlerinin zedelendiklerini düşündüklerini belirtmişlerdir.

Ayrıca İran kültüründe yaşlılar saygı duyulacak bireyler olarak görüldüğü için toplum içerisinde gündelik hayatta pek çok sosyal destekten faydalanırken, afetten sonra bu desteklerin ortadan kalktığı görülmüştür. Buna göre afetler kültürel olarak saygı duyulacak konumda olan kimselerin afetten sonra nasıl vazgeçilebilir bir konuma gerileyebileceğini göstermiştir (Ardalan vd., 2010: 267). Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, bu örnekte de görüldüğü gibi, afetler insan onuruna yakışan bir yaşam hakkını sekteye uğratabilirler.

Afet sonrası ihtiyaçlar ve bu ihtiyaçları karşılamaya dönük sosyal destekler yaşlılara yönelik önyargılar, kalıp yargılar ve ayrımcı pratiklerden büyük ölçüde etkilenirler. Bu kalıpyargılar afetler sırasında yaşlıları geride bırakmaya, diğer bir deyişle yardımlardan daha az yararlanmalarına veya yalnız bırakılmalarına neden olabilmektedir. Katrina Kasırga'ında 70 huzurevi sakinin buldukları tesislerde yaşamını yitirdiği veya bakıcıları tarafından terk edildiği, kronik hastalıkları nedeniyle ihtiyaç duydukları ilaçlara ulaşamadıkları ve zor durumda kaldıkları bilinmektedir (Benson, 2007). Bu durum çok ciddi hak ihlallerini beraberinde getirir. Temel insan hakları bağlamında bu faktörler aynı zamanda sağlık hakkına erişim, barınma ve kent hakkı gibi kavramlarla ilişkilendirilebilir.

Yaşlanma ve yaşlılarla ilgili kalıpyargılar yaşlıların ailelerine ve toplumlarına yaptıkları katkıların görünmemesine neden olarak, onları acil durumlarda hazırlık yapma ve iyileştirme çabalarında da aktif birer birey olarak katılmaktan dışlarlar (Powell vd., 2009: 204). Dahası, bu durumun bir sonraki aşaması olarak bu tutumların içselleştirilmesi sonucu yaşlıların kendilerinin yaşlılığa dair olumsuz düşünceleri onları tüm bu iyileştirme süreçlerinin dışında tutabilir. Bu türden kültürel ve sosyal normlar yaşlıların iyileşme süreçlerini de olumsuz etkilemektedir (Timalsina vd., 2021: 1265).

Yaşlılara yönelik olan bu önyargılar cinsiyet faktörüyle kesiştiğinde ise daha ağır bir tablo ortaya çıkabilmektedir (Ngo, 2012: 451). Dünya genelinde kadınların yaşam süresinin erkeklere oranla ortalama beş yaş daha fazla olduğu bilinmektedir. Bu da oransal olarak kadınların erkeklere göre dul olma durumlarının veya ileri yaşlarında yalnız yaşama durumlarının daha fazla olduğunu göstermektedir. Ayrıca eşini kaybeden yaşlının ekonomik gelirinde de azalma söz konusu olmaktadır. Arun ve Karademir (2011), Türkiye'de dul yaşlıların ve özellikle yaşlı dul kadınların en kırılgan kesimi oluşturduklarını belirtirler. Bu kesim sosyal, ekonomik, hukuki veya kültürel açılardan da başka bireylere bağımlı hale gelmektedir. Ayrıca yaşlı afetzedelerde evlilik ve dirençlilik arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Buna göre evli olan yaşlı afetzedelerin dirençliliği evli olmayanlara göre daha yüksektir. Bunun sebepleri olarak da evli olanların eşlerinden sosyal ve duygusal destek görebildiği gibi bakım ihtiyaçlarında da destek alabilmelerinden kaynaklanmaktadır (Timalsina vd., 2021: 1269).

Sosyal kırılganlığı artıran bir diğer sebep ise okuma yazma ve eğitim seviyesi ile ilişkilidir. Schwind ve arkadaşları (2019: 1111) okuryazar olma ile afetten etkilenme arasında ilişki bulmuştur.

Buna göre okuryazar olmayanların risk seviyeleri daha yüksekken, okuryazar olan yaşlılar ile onların afet dirençliliği arasında pozitif bir ilişki olduğu görülmüştür (Timalsina vd., 2021: 1270). Baka bir çalışmada da yaşlıların düşük eğitim seviyesinin afetler ve acil durumlar sırasında uyarıları dikkate alma ve harekete geçme konusunda dezavantaj yarattığını bulmuşlardır (Chan vd., 2017: 4). Çünkü örneğin, bakım tesislerinde yaşayan yaşlılar arasında, tahliye kılavuzlarının eksikliği (Powell, 2009: 205) ve bu kılavuzları nasıl okuyacağını bilememe de hak kayıplarına ve tahliyelerde gecikmelere neden olabilmektedir.

Pek çok çalışmada vurgulandığı üzere, toplumsal olarak kırılğan bir grup şeklinde tanımlanan yaşlılar sadece yardıma muhtaç kişiler olarak görülmekte (Tuohy vd., 2014: 298; Powell vd., 2009: 205), bu nedenle politik olarak bazı haklardan da mahrum bırakılmaktadır. 2004 yılında Hint Okyanusu'nda gerçekleşen tsunami sonrası yapılan bir araştırmada yaşlılar kendi fikirlerini söylemek için bir fırsat bulamadıklarını veya problemler karşısındaki düşüncelerini ifade etmek için bir yol bulamadıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca, yaşlılar sistematik bir şekilde bazı rehabilitasyon uygulamalarından ve beceri eğitimlerinden dışlandıklarını vurgulamışlardır (Duggan vd., 2010: 74). Bu durum yaşlıların kendi kaderini tayin hakkından dışlandıklarını belirtmektedir.

Yaşlı yetişkinlerin kırılğanlıklarının afetlerden sonra katmerlendiğini ve afetlerin yaşlı afetzedeler açısından çok ciddi hak kayıplarına sebep olduğunu gösteren yukarıdaki örnekler başka bir bakış açısıyla afet yönetimine ihtiyaç olduğunu düşündürmektedir. Peki, bu bakış açısı nasıl olmalıdır? Bunların başında insan haklarına dayalı afet yönetimi gelmektedir. Toplumsal kırılğanlıklara odaklanan, kapsayıcı ve içermeci bir politika ile insanı merkeze alan hak temelli yaklaşım bu konuda iyi bir perspektif sunabilir.

5. HAK TEMELLİ YAKLAŞIM VE YAŞLI AFETZEDELER

İnsan haklarıyla ilgili ilk sözleşmeler 1948 yılında kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile başlamıştır. Ulusal ve uluslararası insan haklarına dair sözleşmeler *herkesi* ifade etmektedir. Fakat kadınlar, mülteciler, engelliler veya çocuklar gibi bazı spesifik grupları ifade eden özel sözleşmelerde olduğu gibi sadece yaşlıları niteleyen bir sözleşme henüz yoktur. Dahası, Gül'ün (2018: 113) de belirttiği gibi, yaşa ve yaşlılara doğrudan atıf yapan sözleşmeler de istisnaidir. Diğer kırılğan grupların uluslararası kamuoyundaki yerine karşılık, yaşlılık ancak refah devletinin krize girip, neoliberal politikaların yükselişiyle kendisine uluslararası gündemde yer bulabilmiştir. Çünkü refah devleti modelindeki bozulmalar yaşlıların sağlık, konut, çevre ve kendini gerçekleştirme gibi temel haklarında da bozulmaları beraberinde getirmiş, bundan dolayı 1990'lı yıllar yaşlıların hak ve özgürlüklerinin dile getirildiği ilk yıllar olmuştur (Alkan-Olsson, 2019: 42). Fakat hâlâ devletlerin yaşlıların insan haklarını koruma ve geliştirmeye yönelik, öznelere kendi deneyimlerinden hareket eden ve bu deneyimleri yansıtan uluslararası bir sözleşmeyi benimseme eğiliminde olmadıkları görülmektedir (Gül, 2018: 114). Buna rağmen yaşlıların insan haklarına yer veren bazı sözleşmelerden bahsedilebilir.

Yaşlılığın insan hakları perspektifiyle ele alınması ilk kez 1982 yılında Viyana’da toplanan “Dünya Yaşlılık Asamblesi”nde olmuştur. Buna göre yaşlılar sosyal ve gündelik hayatta bağımsız olabilmeli, gündelik hayata özgür ve tam katılım sağlayabilmeli, yaşa dayalı her türlü ayrımcılık da ortadan kaldırılmalı ve bununla mücadele edilmelidir (Yaşlanma Uluslararası Eylem Planı, 2002: 5-6). Bir diğer önemli hak temelli yaklaşım ise bu kez ikincisi yapılan asamblede gerçekleşmiştir. Madrid’de toplanan ve bu nedenle “Madrid Planı” olarak da bilinen İkinci Dünya Yaşlılık Asamblesi yaşlı yetişkinlerin sosyal ve gündelik hayata dair önemli katkıları olacağını altını çizmekle birlikte insan hakları ışığında bir kalkınma planını vurgulamaktadır (Arun, 2021: 19; SWWA, 2022: 10).

Yaşlılara yönelik hak temelli yaklaşımların gelişmesine önemli katkı sağlamış bir diğer sözleşme ise Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu tarafından 1991 yılında kabul edilen “Yaşlılar İçin Prensipler” bildirgesidir. Bu belge beş madde ile yaşlılığa yönelik hak temelli bir tutum sergilemiştir: kendi kaderini tayin hakkı, bağımsız hayat sürdürebilme hakkı, sağlık ve ailenin vereceği olanaklardan yararlanabilme hakkı, kendini gerçekleştirebilme hakkı ve insan onuruna yakışan bir yaşam hakkı (Alkan-Olsson, 2019: 43; Yaylacı, 2023: 81).

Konuyla ilgili son dönem önemli gelişmelerden bir tanesi de ilgili ulusal ve uluslararası standartların ne derece uygulandığını denetlemek amacıyla BM insan hakları komisyonunca atanan bağımsız uzmandır. Fakat bu uzmanın da uluslararası alanda hukuki bir bağlayıcılığı yoktur (Yaylacı, 2023: 81).

Afet sonrasında insan haklarını gözeten uygulamaların gerçekleştirilmesinde ise zorluklar yaşanabilmektedir. Afetler kişilerin özgürlük ve güvenlik haklarında ihlallere sebep olabileceği gibi, aynı zamanda barınma hakkı, eğitim ve çalışma hakkı ve ekonomik haklar gibi en temel yaşam haklarının da zarar görmesine yol açabilirler. Afetlerde insan onurunu ve değerini güvence altına alacak uygun bir afet yönetimini hazırlamak ve uygulamak çoğu zaman eksik kalmaktadır. Bu nedenle etkili bir afet yönetimi yalnızca teknik bilgiyi gerektirmemekte, bununla birlikte insan haklarını korumak için uluslararası yasal bir çerçeveye de ihtiyaç duymaktadır (Düger ve Yaman, 2022).

Afetler sırasında insan haklarının gözetilmesi toplulukların afete karşı dirençliliğini de artırmaktadır (Costa, 2014). Bu bağlamda 2015 yılında hazırlanan Sendai Afet Risk Azaltma Stratejisi önemli noktalara değinmektedir. Özellikle “Kapsayıcılık” kavramına özel bir vurgu yapan program, bu kavramı toplumdaki herkesi içerecek şekilde kullanılrsa da buradaki yaklaşım, marjinalleştirilmiş veya kırılabilir grupların ihtiyaçlarını ve bakış açılarını içerir ve herkesin eşit hak ve özgürlüklere sahip olduğunu, bireyin saygınlığının korunması gerektiğini vurgular (Stough ve Kang, 2015: 146). Kapsayıcı ve içermeci bir arka plana dayanan program, afet yönetiminde kadınlar, çocuklar, engelliler, yaşlılar, vb. gibi kırılabilir gruplarla yakın ilişkiler kurulmasını önerir. Afet yönetiminde yaşlıların deneyimlerine vurgu yapan program şunu önermektedir (UNIDSR, 2015):

“Yaşlıların uzun yıllar sonucunda sahip oldukları deneyim, beceri ve bilgelik afet risklerinin azaltılmasında paha biçilmez bir değerdir ve bu değerler erken uyarı konusu dâhil, politika, plan ve mekanizmaların oluşturulması süreçlerine dâhil edilmelidir”.

Afet bağlamında yaşlıların haklarını koruma altına alan birkaç sözleşmeden daha bahsedilebilir. Bunlardan biri de yukarıda değinilen Madrid Eylem Planı’dır. Buna göre eylem planındaki tavsiyeler arasında “acil durumlar” başlığını taşıyan 8. madde şöyledir (SWAA, 2002: 31):

“Doğal afetler ve diğer insani acil durumlarda, yaşlılar özellikle savunmasızdır ve bu şekilde tanımlanmalıdır. Çünkü yaşlılar aile ve arkadaşlarından izole olabilirler veya yiyecek ve barınak bulma imkânları daha az olabilir. Ayrıca birincil bakıcı rollerini üstlenmeleri de istenebilir. Hükümetler ve insani yardım kuruluşları, yaşlıların acil durumlarla başa çıkmada, rehabilitasyon ve yeniden yapılanmayı teşvik etmede olumlu bir katkı sağlayabileceğini kabul etmelidir.”

Türkiye açısından Yaşlılık Ulusal Eylem Planı (YUEP, 2007: 55) da yaşlıların acil durum ve afetler esnasında olumlu katkı sunabileceklerinin göz ardı edilememesi gerektiğini vurgulamaktadır:

“Yaşlıların da acil durumlarla başa çıkmada olumlu katkıda bulunabilecekleri gerçeği göz ardı edilmemelidir... Afet durumlarında, yaşlının beslenme organizasyonunda, yeterli ve dengeli beslenme, gerekli olan durumlarda beslenme desteğinin sağlanması, temiz su ve besin güvencesi öncelikli konular arasındadır. Yaşlılarda genellikle bir ya da birden çok kronik hastalığın görülmesi söz konusu olduğundan beslenme planlanırken, eldeki olanaklar doğrultusunda bu durum göz önünde bulundurularak gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.”

Yaşlıların afetlerdeki kırılganlığını ve uğradığı ayrımcılığı azaltmaya yönelik bakış açımızı geliştirmek elbette sosyal politikalarla da doğrudan bağlantılıdır. Çünkü sosyal politikalar en temelde bireylerin haklarını gözeten, herkesi kapsayan, içermeci, eşit ve adil bir toplumu oluşturma amacındadır. Eşitliğe dayalı ve insan haklarına yaraşır bir sosyal politika yaklaşımı ise yaşlanmayı toplumsal bir süreç olarak ele almayı gerektirir. İyi yaşlanmaya giden yolda yaşlıların yaşam kalitelerini yükseltecek politikalara ve uygulamalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun için de yaşlıların karar verici konumda olmaları çok önemlidir (Yılmaz, 2018). Bu durum afetlerle ilgili tüm süreçlerde de geçerlidir. Pek çok durumda yaşlılar afetlerde sadece kırılgan bir grup olarak ele alınmakta veya afetlerde yaşlılar pasif hizmet alıcılar olarak görülmekte ve insan haklarının en temel düsturlarından biri olan kendi kaderini tayin hakkını yaşlı yetişkinlere tanınmamaktadır. Howard Blakemore and Bevis (2017: 522) da belirttiği gibi, afetlerle ilgili yapılan çalışmalarda da –hem akademik hem de politik metinler bağlamında- yaşlılardan genellikle savunmasız gruplar olarak bahsedilmesine rağmen, hem afetlere hazırlığın oluşturulmasında hem de toplum dirençliliğinde yaşlıları değişim yaratacak önemli özneler olarak dâhil eden çok az çalışma yapılmıştır.

Afetlerde yaşlı dirençliliğini inceleyen ampirik çalışmalar göstermektedir ki, yaşlılar afetlerde karar alma süreçlerine katılabilir ve kendi deneyimlerini karar alıcılara ileterek daha adil ve eşit bir afet yönetiminde aktif birer özne olabilirler (Chan vd., 2017; Duggan vd., 2010). Böylece kendi potansiyellerini kullanacak bir toplumsal ortam sağlanabilir; afet hazırlığı, acil durumlarda verilecek yanıtlara ve iyileşme süreçlerine katkı verebilirler. Eğer yeterli bir çevresel ortam sağlanabilirse, kendilerine, ailelerine, çocuklarına ve torunlarına, hatta diğer yaşlılara destek olabilirler (Chan, vd., 2017: 6).

Bu konuda yapılmış ampirik çalışmalar mevcuttur. Deprem sonrası yaşlılarla yapılan bir çalışmada, iyileşme süreçlerinde kendilerine nadiren danışıldığını, fakat bunun aktif bir şekilde yapılmasının sorunları daha çabuk çözeceğini belirtmişlerdir (Duggan, 2009: 75). Hatta yapılan çalışmalar yaşlıların kriz zamanlarında diğerlerine yardımcı olma konusunda oldukça yüksek motivasyonlara sahip olduklarını göstermektedir (GRC, 2018: 31; Howard vd., 2017: 523). Örneğin 2010'daki Haiti depreminden sonra, kamplarda yaşamaya başlayan bazı yaşlılar, kendi çevrelerindeki en savunmasız nüfusu belirleyerek, yaşlıların sağlık gereksinimleriyle ilgili veri toplamış ve hareket kabiliyeti en az olanlara da yardım ulaştırarak, depremden etkilenen yaşlı nüfus için 'odak noktası' görevi görmüşlerdir (Chan vd., 2017: 6). Başka bir çalışmada yaşlıların afet sonrası toplum dirençliliğinde çok önemli ve kritik özneler olduğu görülmüştür. Çünkü onların deneyimleri ve toplumsal ilişki kurmadaki yüksek kabiliyetleri hem afete hazırlık sürecine hem de afet sonrası müdahalelerde olumlu etkiler yaratmıştır. Ancak buna rağmen karar verme süreçlerine erişimin kısıtlı olmasından dolayı kendilerini güçsüz hissettiklerini, resmi ve doğal afet planlama süreçlerinden dışlandıklarını belirtmişlerdir (Howard, vd., 2017).

Konuyla ilgili pozitif örneklere de rastlanılmaktadır. Örneğin, afet sonrasında yaşlı haklarını koruma ve yaşlıların iyileşme sürecine katkı vermelerini sağlamak adına uluslararası bir dernek olan HelpAge International, Bolivya'da "White Brigade" olarak anılan ve Türkçeye "Beyaz Tugaylar" olarak çevrilebilecek bir gruptan destek almışlardır. Bu grup afet önleme ve müdahale planlaması konusunda eğitim almış yaşlı yetişkinlerden oluşmaktadır. Yaşlıların ihtiyaçlarını belirlemek ve insani yardıma erişmelerine yardımcı olmak dışında, diğer sorumlulukları arasında güçsüz yaşlıların tespiti ve bakım vermek için gönüllülerin kaydını tutmak gibi görevleri de vardır. Beyaz Tugaylar ayrıca bir acil durum hazırlık planı geliştirmekten ve toplum tatbikatlarına katılmaktan da sorumlu olmuşlardır (GRC, 2018: 30).

6. TARTIŞMA VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

Yaşlı nüfusun artışının yanı sıra son yıllarda hem doğal hem de doğal olmayan afetlerde de hızlı bir artışın olduğu söylenebilir. Bunlardan en büyüğü küresel olarak tecrübe edilen Covid-19 salgını olmuştur. Tüm dünyaya yayılan ve ekonomik, politik ve toplumsal anlamda birçok değişime sebep olan Covid-19 salgınında en fazla dikkat çeken nüfus gruplarının başında yaşlılar gelmiştir.

Bilindiği gibi, dünya genelinde yaşlılara yönelik fazladan korunma önlemleri alınmış, fakat bu önlemler aynı zamanda yaşlıların hak ihlalleri ve ayrımcı pratiklerle karşı karşıya gelmelerine de neden olmuştur. Tüm bu yaşananlar yaş ayrımcılığını körüklemekle birlikte aynı zamanda bu ayrımcılığa karşı bir farkındalık ve kamuoyu oluşmasını da sağlamıştır. Böylece başta uluslararası kamuoyu olmak üzere Türkiye’de de yaşlı yetişkinlere yönelik özel bir uluslararası sözleşmenin gerekliliği gündeme gelmiştir. Böylece taraf ülkelerde bağlayıcılığı olan bir sözleşme ister afet durumunda isterse günlük hayatta olsun, iç hukukta da uygulanan prosedürlerin denetlenmesine imkân tanıyacağından, yaşlıların hakları güvence altına alınmış olacaktır.

Açıkçası hiçbir afet tamamen doğal değildir. Afetler aynı zamanda toplumsal olgulardır. Çünkü afet önleyici tedbirler insanlar tarafından etkin bir şekilde ve zamanında alınırsa, karşılaşılabilecekleri doğal tehlikelerle (kasırgalar, hortumlar, depremler vb.) başa çıkmaya daha hazırlıklı olacaklardır (Da Costa, 2014: 63). Devlet Planlama Teşkilatı’nın hazırladığı Yaşlanma Uluslararası Eylem Planı’na (YUEP) göre yaşlılar hem afetler öncesinde hem de sonrasında özel bakıma ihtiyaç duyan hassas gruplar arasında yer almaktadır (YUEP, 2007: 55). Diğer bir deyişle, yaşlıların toplumun diğer kesimlerinden farklılaşan ihtiyaçları vardır. yapılan çalışmalar göstermiştir ki, standart acil durum uygulamaları yaşlıların ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalmakta, bu durum da onları kendilerine yetersiz, toplumun diğer kesimiyle eşit olmayan konumlarda olmalarına hissetmelerine ve hatta gururlarının kırılmalarına yol açmaktadır (Phraknoi vd., 2023). Bu bağlamda daha kapsamlı ve hedefe yönelik tedbirlerin alınması yaşlıların afetler sırasında yaşayacağı hak ihlallerinin önüne geçecektir. Bu bağlamda örneğin tuvalet kabinlerinin genel standartların aksine, engelli ve yaşlılara uygun olacak şekilde tasarlanması, yiyecek kuyruklarına giremeyen yaşlılara dağıtımın sağlanması, yaşlıların evlerinin restorasyonlarına öncelik verilmesi hak kayıplarını engelleyen önemli müdahaleler olacaktır. Bu bağlamdaki iyi uygulama örneklerinin daha önce Türkiye, Jamaika, Aceh ve Kobe’de yapıldığı bilinmektedir (Powell, 2009).

Yaşlıların kendi kaderini tayin hakkı bağlamında afet yönetiminde aktif katılım sağlamaları iki yönden çok kıymetlidir. Birincisi yaşlı yetişkinlerin hayat deneyimleri ve bilgi birikimleri afet sonrasındaki iyileşme süreçlerinde oldukça büyük yararlar sağlayabilir. Bu birikime yaşlıların afetler sonrasındaki psikolojik sakinlikleri de katkı sağlayacaktır. Yapılan pek çok çalışma yaşlıların diğer yetişkinlere oranla, afet gibi travmatik olaylardan sonra -uzun dönemde- psikolojik olarak daha iyi durumda olduğunu, daha sakin kalabildiklerini ve koşullara daha iyi uyum sağladıklarını göstermektedir. Böylelikle bu deneyimin sahaya aktarılması kriz yönetimine önemli katkılar sağlayacaktır. İkincisi ise böylesine bir katılım aynı zamanda yaşlıların toplumsal anlamdaki olumsuz imgesinde de pozitif dönüşümler yaratacaktır. Yaşlıların pasif hizmet alıcı rolünden aktif hizmet veren katılımcılara dönüşmesi yaşlılara yönelik olumsuz önyargıların kırılmasında etkili olacaktır. Etkilerinin daha uzun vadede görülebileceği bu yeniden-inşa süreci kuşaklar arası etkileşime olumlu katkılar yapacaktır.

Diğer yandan, pratik açıdan atılması gereken başka adımlar da vardır. Bunlardan, örneğin, toplumsal kırılmalıklara bağılı olarak ortaya çıkan afetlerin olumsuz etkilerini en aza indirebilmek için kırılmalıklık analizinin yapılması çok önemlidir. Yerel yönetimler olarak belediyelerin, veya afet koordinasyon merkezlerinin buna dair bir girişimlerinin ve somut çıktılarının olmaması devletin görev ve sorumluluklarıyla çeliştiği gibi (Çakı vd., 2019) insan hakları ile de çelişmektedir. Toplumların hangi noktalarda daha kırılmalıklık olduğunu ortaya koymak için fiziksel risk analizlerinin yanında toplumsal algılar, duygular, değerler ve inançlar da temel göstergeler olarak bu analizlere dâhil edilmelidir (Lucini, 2014). Böylelikle afetlerde daha görünür olan kırılmalıklıklar azaltılarak, hak kayıpları önlenir ve daha dirençli bir toplum inşa edilebilir.

Yukarıdaki tartışma ve ampirik verilere göre, bu çalışma afet yönetiminde yaşlıların insan haklarını koruyacak bir yaklaşımın etrafında aşağıdaki önerileri geliştirmiştir.

- Her şeyden önce etkili bir afet yönetiminde toplumsal kırılmalıklıkların hesaplanması ve haritalanması çok önemlidir. Bu doğrultuda toplumsal kırılmalıklıkları görece fazla olan kadın, çocuk, yaşlı, engelli ve mülteciler gibi farklı sosyal grupların yanı sıra, sosyo-ekonomik anlamda alt seviyede olanların, eğitim seviyesi alt düzeyde olanların ve yalnız yaşayan kimselerin farklı ihtiyaçlarının olabileceği dikkate alınmalıdır. Bu bağlamda örneğin, afet öncesinde, sırasında ve sonrasında yapılacaklara dair hem farklı dillerde, açık ve öz broşürlerin belli aralıklarla dağıtılması, tatbikatların yapılması veya eğitimlerin verilmesi hayati önem taşımaktadır.

- Toplumsal kırılmalıklık haritaları çıkarmak aynı zamanda toplum dirençliliği hakkında fikir verir. Çünkü bir toplumun afetler karşısında ne derece dirençli olabileceği ne kadar kırılmalıklık olduğuyla doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle kırılmalıklıkların tespitinden sonra dirençliliği daha düşük olan topluluklarda veya toplumlarda ihtiyaç tespitine dayalı ön hazırlıkların yapılması afet sonrası yaşanabilecek yıkımları en aza indirecektir.

- Yukarıdaki iki maddenin dışında, yaşlıların toplumun diğer kesiminden farklılaşan ihtiyaçlarının olduğu her zaman dikkate alınmalıdır. Özellikle fiziksel ve sağlık problemlerinin afet sonrasındaki hak kayıplarına sebebiyet vermemesi için bu ihtiyaçların bölge bölge tespitinin yapılması büyük önem arz etmektedir. Düzenli aralıklarla yapılacak ihtiyaç tespiti ve bunun kullanışlı bir şekilde haritalanması kriz zamanlarındaki karmaşanın önüne geçmede kolaylık sağlayacaktır. Bu bağlamda, örneğin engelli veya kronik rahatsızlıkları olan yaşlıların bir an önce tespit edilip gerekli hizmetler ivedilikle ulaştırılmalıdır.

- Yaş oranı ile iletişim araçlarını kullanabilme arasında ters orantı olduğu bilinmektedir. Buna göre yaş oranı arttıkça iletişim teknolojileri okuryazarlığı da düşmektedir. Bu durum olası afetler sırasında veya bunlardan sonra yaşlı yetişkinlerin iletişim kurmasını zorlaştırmaktadır. Yardımı nereden ve nasıl isteyeceğini bilememe ciddi yaşamsal problemlere yol açabilir. Bu nedenle yaşlı yetişkinlere medya ve iletişim okuryazarlığı konusunda öğretici hizmetlerin verilmesi gerekmektedir.

- Yaşlılığın toplumsal anlamdaki olumsuz inşası yaşlıların afet sonrası haklarını da olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle yaşlıların sadece pasif birer hizmet alıcılar olarak görülmemesi, topluma katkı sağlayacak bireyler olarak görülmesi için içermeci sosyal politikalara

ihtiyaç vardır. Bu konuda özellikle yerel yönetimleri yaşa karşı ayrımcılık konusunda belli aralıklarla toplumsal farkındalığı artıracak etkinlikler düzenlemelidir. Bu farkındalık en başta yaş dostu çevrelerin yapılandırılmasıyla mümkün olacaktır. Türkiye’de bazı belediye hizmetlerinin yaşlılara yönelik mekânlar yaptığı bilinmektedir. Fakat bu mekânların handikapları da söz konusudur. Yaşa dayalı bir mekânsal ayrışma yaş ayrımcılığını farkında olmadan pekiştirmektedir.

• Yaşlıların daha önceki afet ve hayat deneyimleri ve kriz zamanlarında gösterdikleri dayanıklılık afet sonrası süreçte hak kayıplarının önüne geçilmesinde yardımcı olabilir. Yaşlı yetişkinlerin kendi deneyimleri ve diğerlerinin deneyim ve ihtiyaçlarını kayıt altına alabilecek gönüllü yaşlılar afet sonrası yaşlı kırılğanlığının daha iyi anlaşılmasını ve hesaplanmasını sağlayacaktır. Bu nedenle kırılğanlıkların haritalanması sürecinden olası afet sonrası iyileşme sürecine kadar yaşlı yetişkinlerin aktif katılımı afet yönetimi sürecine olumlu katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Adams, V., Kaufman, S. R., Van Hattum, T., And Moody, S. (2011). Aging Disaster: Mortality, Vulnerability, And Long-Term Recovery Among Katrina Survivors. *Medical Anthropology: Cross- Cultural Studies In Health And Illness*, 30 (3), Pp. 247-70. [Http://Dx.Doi.Org/10.1080/01459740.2011.560777](http://Dx.Doi.Org/10.1080/01459740.2011.560777).
- Akçakaya, E.Y., Ve Him, M.S. (2020). Yaşlıların Sosyal Ağlarının Afet Riski Bağlamında Değerlendirilmesi. *Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi*, 4, 3-16. Doi: 10.24876/Senex.2021.28.
- Alkan Olsson, I. (2019). Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Yaşlı Hakları. *Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi*, 3, 39-47. [Https://Orcid.Org/0000-0002-7973-6197](https://Orcid.Org/0000-0002-7973-6197).
- Ardalan, A. Et Al. (2010). Older People’s Needs Following Majör Disasters : A Qualitative Study Of Iranian Elders’ Experiences Of The Bam Earthquake. *Ageing & Society* 30, Pp. 11–23. Doi:10.1017/S0144686x09990122.
- Arun, Ö., (2021). Covid-19 Gündeminde Yaşlılara Yönelik Hak İhlalleri Ve Ayrımcı Uygulamalar. *Yaşlanma Çalışmaları Derneği Yayınları*.
- Arun, Ö. Ve Karademir Arun, B. (2011). Türkiye’de Yaşlı Kadının En Büyük Sorunu: Dulluk. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (4). S. 1515- 27.
- Aykutalp, A. (2019). Kent, Afet Ve Siyaset: Felaket Kapitalizmi, Kapasite Yoksunluğu Ve Kent. Ankara: Efe Akademi Yayınları.
- Bayraktar, N. Ve Dal Yılmaz, Ü. (2018). Vulnerability Of Elderly People In Disasters: A Systematic Review. *Turkish Journal Of Geriatrics*, 21(3), Pp. 467-482. Doi: 10.31086/Tjgeri.2018344062.
- Benson, W. F. (2007). Cdc’s Disaster Planning Goal: Protect Vulnerable Older Adults. *Media Contact Cdc Healthy Aging Program Health Benefits Abcs*.
- Brockie, L. And Miller, E. (2017). Understanding Older Adults’ Resilience During The Brisbane Floods: Social Capital, Life Experience, And Optimism. *Disaster Medicine And Public Health Preparedness*, 11 (1). [Https://Doi.Org/10.1017/Dmp.2016.161](https://Doi.Org/10.1017/Dmp.2016.161).
- Brown, L. M. And Frahm, K. A. (2016). The Impact Of Disasters: Implications For The Well-Being Of Older Adults In *Handbook Of Aging And The Social Science* (8th Edition). (Eds. Linda K. George And Kenneth F. Ferraro).

- Carmalt, J. C. And Dale, C. H. (2012). Human Rights And Disaster (Eds. Ben Wisner, Jc Gaillard And Ilan Kelman) İn The Roudledge Handbook Of Hazards And Disaster Risk Reduction. London And New York: Routledge.
- Campbell, N. M. (2016). Trial By Flood: Experiences Of Older Adults In Disaster. A Thesis Submitted To The Faculty Of The Graduate School Of The University Of Colorado İn Partial Fulfillment Of The Requirement For The Degree Of Doctor Of Philosophy, Department Of Sociology.
- Campbell, N. M. (2019). Disaster Recovery Among Older Adults: Exploring The İntersection Of Vulnerability And Resilience. Emerging Voices İn Natural Hazards Research. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-815821-0.00011-4>.
- Chan, E. Y. .Y., Hung, H., And Chan, G. K. W. (2017). Policy Implications For Managing Older People İn Disaster. Collaborating Centre For Oxford University And Cuhk For Disaster And Medical Humanitarian Response (Ccouc), The Chinese University Of Hong Kong.
- Cox, K. And Kim, B. (2018) Race And İncome Disparities İn Disaster Preparedness İn Old Age, Journal Of Gerontological Social Work, 61:7, 719-734, Doi: 10.1080/01634372.2018.1489929.
- Çakı, F., Uzun, A., Şentuna, B., Özkan, A. Ve Egi, A. (2019). Aile, Yerel Topluluk Ve Doğal Afetler: Farkındalık, Hazırlık, Güven Ve Sosyal Sermaye Açılırlarından Sosyolojik Bir İnceleme. Tübitak Projesi. Proje No: 116k208. Balıkesir.
- Davey, J. A. And Neale, J. (2013). Earthquake Preparedness İn An Ageing Society: Learning From The Experience Of The Canterbury Earthquakes. Victoria University Of Wellington New Zealand.
- Da Costa, K. (2014). Can The Observance Of Human Rights Of İndividuals Enhance Their Resilience To Cope With Natural Disasters? Procedia Economics And Finance 18, Pp. 62 – 70. Doi: 10.1016/S2212-5671(14)00914-9.
- Duggan, S., Deeny, P., Spelman, R., And Vitale, C. T. (2010). Perceptions Of Older People On Disaster Response And Preparedness. Journal Of Older People Nursing 5, Pp. 71–76. Doi: 10.1111/J.1748-3743.2009.00203.X.
- Durant, Jr, T. J. (2011). The Utility Of Vulnerability And Social Capital Theories İn Studying The Impact Of Hurricane Katrina On The Elderly. Journal Of Family Issues, 30 (12), Pp. 1285-1302. Doi: 10.1177/0192513x11412491.
- Düger, Y. Ve Yaman, M. (2022). Doğal Afetler Bağlamında Kadına Yönelik Cinsiyet Temelli İnsan Hakları İhlalleri. Kmü Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi (Kmusekad), 24 (3). S. 931- 52.
- DSÖ- World Healt Organisation (2022). Ageing And Health, <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ageing-and-health>. Erişim Tarihi: 05.07. 2023.
- Evans, J. (2010). Mapping The Vulnerability Of Older Persons To Disasters. International Journal Of Older People Nursing 5, 63–70. Doi: 10.1111/J.1748-3743.2008.00205.X.
- Fisher, S. (2010). Violence Against Women And Natural Disasters: Findings From Post-Tsunami Sri Lanka. Violence Against Women 16(8), Pp.902-918. Doi: 10.1177/1077801210377649.
- Frankenberg, E., Gillespie, T., Preston, S., Sikoki, P., And Thomas, D.. (2011). Mortality, The Family And The Indian Ocean Tsunami. The Economic Journal, 121. Doi: 10.1111/J.1468-0297.2011.02446.X.

- Gagne, I. (2020). Dislocation, Social Isolation, And The Politics Of Recovery İn Post-Disaster Japan. *Transcultural Psychiatry*, 57 (5), Pp. 710: 723. <https://doi.org/10.1177/1363461520920348>.
- Gökalp-Yılmaz, F.G. (2021). Doğal Afetler, Toplumsal Değişme Ve Dirençlilik İlişkisi: Toplumsalın Yeniden İnşası Üzerine Bir Değerlendirme. *Sosyolojik Bağlam Dergisi*, 2 (2), 119-132. Doi: 10.52108/2757-5942.2.2.8.
- GRC- German Red Cross (Ed.) 2018: The Vulnerable Group “The Elderly And Those Needing Care” During Crises, Large-Scale Emergencies, And Disasters. Findings And Possible Solutions -Moving Toward A Socio-Spatial Approach To Civil Protection Berlin.
- Gül, İ. I. (2018). Yaşlı Bireylere İnsan Hak Ve Özgürlükleri Perspektifinden Bir Bakış. *Yailanma Ve Yaşlılık: Disiplinler Arası Bakış Açıları İçinde* (Ed. Alan Duben). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Howard, A., Blakemore, T. And Bevis, M. (2017). Older People As Assets İn Disaster Preparedness, Response And Recovery: Lessons From Regional Australia. *Ageing & Society*, 37, Pp. 517-536.
- Janssen, M. A. And Ostrom, E. (2006). Resilience, Vulnerability, And Adaptation: A Cross-Cutting Theme Of The International Human Dimensions Programme On Global Environmental Change. *Global Environmental Change* 16, Pp. 237–239. Doi:10.1016/J.Gloenvcha.2006.04.003.
- Kun, P., Tong, X., Liu, Y., Pei, X., And Luo, H. (2013). What Are The Determinants Of Post-Traumatic Stress Disorder: Age, Gender, Ethnicity Or Other? Evidence From 2008 Wenchuan Earthquake. *Public Health*, 127, Pp. 644-652. <http://dx.doi.org/10.1016/J.Puhe.2013.04.018>.
- Litwin, H. And Shiovitz-Ezra, S. (2006). “Network Type And Mortality Risk İn Later Life.” *The Gerontologist* 46(6):735–43.
- Lucini, B. 2014. Disaster Resilience From A Sociological Perspective, Exploring Three Italian Earthquakes As Models For Disaster Resilience Planning. *Humanitarian Solutions İn The 21st Century*, New York Dordrecht London: Springer International Publishing.
- Mcgrath, S. (2020). Covid-19, Human Rights And Older People. *Australasian Journal Of Ageing*. 39, 328–330.
- Ngo, E. B. (2001). When Disasters And Age Collide: Reviewing Vulnerability Of The Elderly. *Natural Hazards Review*, 2, Pp. 80-89.
- Ngo, E. B. (2012). Elderly People And Disaster İn The Routledge Handbook Of Hazards And Disaster Risk Reduction (Eds. Ben Wisner, J. C. Gaillard And Ilan Kelman). London And New York: Routledge.
- Noy, I. Ve Yonson, R. (2016). A Survey Of The Theory And Measurement Of Economic Vulnerability And Resilience To Natural Hazards. *Working Papers İn Economics And Finance*.
- Phraknoi, N., Sutanto, J., Hu, Y., Goh, Y. S., Lee, C. E. (2023). Older People's Needs İn Urban Disaster Response: A Systematic Literature Review. *International Journal Of Disaster Risk Reduction*. Doi: <https://doi.org/10.1016/J.ijdr.2023.103809>.
- Powell, S., Plouffe, L. And Gorr, P. (2009). When Ageing And Disasters Collide: Lessons From 16 International Case Studies. *Radiation Protection Dosimetry Vol. 134, No. 3–4*, Pp. 202–206. Doi:10.1093/Rpd/Ncp082.

- Previtali, F., Allen, L. D., Ve Varlamova, M. (2020). Not Only Virus Spread: The Diffusion Of Ageism During The Outbreak Of Covid-19. *Journal Of Aging & Social Policy*, 32(4-5), 506-514.
- Schwind J.S., Norman S.A., Brown R., Frances R.H., Koss E., Karmacharya D., Et Al. Association Between Earthquake Exposures And Mental Health Outcomes İn Phulpingdanda Village After The 2015 Nepal Earthquakes. *Community Ment. Health J.*, 55(7):1103–1113. <https://doi.org/10.1007/S10597-019-00404-W>.
- Stough, L. M. And Kang, D. (2015). The Sendai Framework For Disaster Risk Reduction And Persons With Disabilities. *Int J Disaster Risk Sci*, 6, Pp. 140–149 www.ijdrs.com. Doi 10.1007/S13753-015-0051-8.
- SWWA- Second World Assembly On Ageing, Madrid, Spain (2002). Political Declaration And Madrid International Plan Of Action On Ageing. New York: United Nations.
- Tuohy, R., Stephens, C., And Johnston, D. (2014). Qualitative Research Can Improve Understandings About Disaster Preparedness For Independent Older Adults İn The Community. *Disaster Prevention And Management Vol. 23 No. 3*. Doi 10.1108/Dpm-01-2013-0006.
- Timalsina, R. And Songwathana, P. And Sae-Sia, W. (2021). Resilience And Its Associated Factors Among Older Disaster Survivors. *Geriatric Nursing* 42, 1264-1274. <https://doi.org/10.1016/J.Gerinurse.2021.08.008>.
- Unısr- Thr United Nations Office For Disaster Risk Reduction (2015). Sendai Afet Risk Azaltma Çerçevesi (2015-2030).
- Vervaecke, D., Ve Meisner, B. A. (2021). Caremongering And Assumptions Of Need: The Spread Of Compassionate Ageism During Covid-19. *The Gerontologist*, 61(2), 159-165.
- Wisner, B., Blaikie, P., Cannon, T. And Davis, I. (2004). *At Risk: Natural Hazards, People's Vulnerability And Disasters*. Second Edition. London And New York: Loudledge Press.
- Yalçın, B. Ve Özdemir Ocaklı B. (2021). Gelir, Satın Alma Ve Ödeme Gücü Ekseninde Türkiye'de Yaşlı Yoksulluğu, Yaşlılık Ve Yoksulluk İçinde (Ed. Cem Ergun). *Türkiye Gerontoloji Serisi* (Ed. İsmail Tufan). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Yaylacı, N. (2023). Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Yaşlı Bireylerin Hakları Ve Yaş Ayrımcılığı (Birleşmiş Milletlerin Ülke Raporları Işığında Bir İnceleme). *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1 (1).
- Yılmaz, V. (2018). Sosyal Politika Ve Yaşlanma, İçinde Yaşlanma Ve Yaşlılık: Disiplinler Arası Bakış Açıları (Ed. Alan Duben). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- YUEP- Yaşlanma Uluslararası Eylem Planı (2002). (Çev. Gonca Oktay Koçoğlu Ve Nazmi Bilir). Gebam.
- YUEP- Türkiye'de Yaşlıların Durumu Ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı (2007). Devlet Planlama Teşkilatı. Sosyal Sektörler Ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü.